

נתקבלו במערכת

אִיָּהָה? מגילת איכה של הנפש. חגי לונדין. ירושלים, מגיד, תשפ"ג. טז+117 עמ'.
(02-6330530)

ש"ב הרב לונדין, שמשמש עתה בין השאר כראש ישיבת ההסדר בחולון, מרביץ תורה בחריצות ובכישרונותיו המופלגים בכתב ובעל פה לאלפים, בכל סוגי המדיות, והשפעתו הטובה ניכרת בתוך 'המגזר' ומחוצה לו. ספרון זה מנסה לחבר את החורבנות 'ההם', של בתי המקדש הראשון והשני, לליבו של יהודי המודרני החופשי והשָׁבֵע והבטוח בעצמו. למעשה הוא מתרגם את פסוקי המגילה וגם את מילותיהם של כמה פיוטים ומקרר את תוכנם לחיים המודרניים שלנו, שבהם יש לנו לקונן על הכאבים 'שלנו' - הבדידות של האדם המודרני, הניכור, הרגשת חוסר השייכות וחוסר המשמעות, שכולם מחוברים בסופו של דבר לאסון הגדול של החורבן שקרה אז, לפני אלפיים ואלפיים וחמש מאות שנה. הספר מהווה המשך לספרים 'הגדה של הנפש' ו'מגילת אסתר של הנפש', ובימים אלו יוצא לאור הספר החדש בסדרה 'פרשה של הנפש' על ספרי בראשית-שמות, וכל אלו עם ספריו האחרים של הרב חגי שליט"א מקרבים את נפשו של היהודי בן זמננו לאביו שבשמים.

אמונת עתיד. כתב עת למאמרים המשלבים מחקר תורני ויישום הלכתי בארץ ישראל. גיליון 140 [תמוז תשפ"ג]. עורך: הרב יואל פרידמן. שבי דרום (כפר דרום תובב"א), מכון התורה והארץ, תשפ"ג. 159 עמ'. (machon@toraland.org.il)

עוד גיליון המכיל את תגובות מחקריהם של טובי המכונים היישומיים בענייני הלכה, ומאמרים חשובים רבים נוספים. נמנה רק את חלקם בקיצור: ידידי הרב מנחם פרל ראש מכון צומת מברר אם אפשר להכשיר פלטה לפסח באמצעות מריחת סבון עליה והפעלתה לזמן קצוב, בהנחה שהסבון והחום יִכְלוּ כל איסור חיצוניי ובלווע, ובהמשך הוא דן אם אפשר להוציא מהשקע שעון שבת כשהוא במצב כבוי. הרב מנשה צימרמן ממכון צומת מברר אם מותר להשתמש בשבת במכשיר גרייה-עצבית אלחוטי להפחתת כאב, והרב אריאל בראלי רבו של היישוב בית אל בוחן את השאלות המאוד אקטואליות אם ומתי יש סמכות לפקיד במוסד מסוים לוותר על תשלום, ואם אפשר להשתמש בהערמה כדי להשיג פטור ממס רכישה. הרב יצחק דביר ממכון 'כושרות' מברר מהו שיעור הפרשת חלה מקמח מלא, הרב גוטל דן בהלכות הפגנות - 'כיצד מפגינים וכיצד אין מפגינים?', הרב מאיר מולר מברר מה דין השימוש ברוגלות ובהאזנות סתר, מורנו הרב יעקב אריאל שליט"א מעיר בדינו של 'תינוק שנשבה' בימינו שאין שום היתר לגרום לו לחלל שבת או ליהנות מחילול שבת שלו, ולסיום ידידי הרב אריה כץ חוזר שוב לעניין ההיתר לתקן אינקובטורים המכילים קדם-עוברים בשבת, דוחה את דעתו של הרב ראם הכהן, ראש הישיבה ורב הישוב עתניאל, שיש כאן ספק פיקו"ג, ועומד על דעתו, שהיא דעת רוב פוסקי דורנו, שהעוברון אינו נקרא כלל 'נפש' כל עוד אינו נמצא ברחם, ולכן אפילו ספק פיקו"ג אין כאן.

אמת ליעקב. על נביאים וכתובים. חלק א'. רבי יעקב קמנצקי. עורך: יוסף קמנצקי. ירושלים, תשפ"ג. תרפה עמ', (sakamen@gmail.com)

לפני כמה שנים סקרתי את חלק ב' של ספר זה ('המעין' גיל' 228 [טבת תשע"ט] עמ' 132) ועתה זכינו לחלק א' שהדפסתו התעכבה מסיבות שונות, הכולל ביאורים נרחבים על הספרים יהושע-שופטים-שמואל, על הרמב"ם הלכות מלכים, וכמה נספחים חשובים - על משימות החינוך בעידן מרד בני הנעורים, על ברית מילה בתינוק צהוב (הר"י קמנצקי מחמיר שלא למול כלל תינוק צהוב, ורק במילה בזמנה, כשהצהבת במצב ירידה והגיעה ל-10 מ"ג% ומטה, יש לדעתו מקום להקל), קונטרס רחב בעניין היחס ל'ביאור' - התרגום והפירוש על התורה מבית מדרשו של מנדלסון והיחס כלפיו מצד גדולי ישראל בזמנו; מאמר בעניין חשיבות לימוד ההיסטוריה; הספד על הרבי הגדול מסאטמר; וכמה הערות בענייני דקדוק. הספר נפתח במבוא מקיף ללימוד נ"ך, ובו מוכיח הרב קמנצקי בין השאר שלדעת הרבה ראשונים לא מתקיימת מצות תלמוד תורה בלימוד נביאים וכתובים, ושלהלכה האב אינו חייב ללמד את בנו נ"ך אם המורה דורש לקבל שכר, בניגוד לתורה עצמה שחייב ללמד את בנו גם בשכר. זה לדעתו הטעם שלימוד הנ"ך נזנח במשך הדורות. מצד שני קיימת לדעתו חשיבות גדולה בלימוד עיוני ולמדני של ספרי הנביאים והכתובים על פי הכוונתם של חז"ל, ובזכות זה זכינו לספרים מיוחדים אלו. חבל שבגלל בעיות אירגון ותקציב הכתב בספר קטן וצפוף ואין מפתחות שיפנו את המעיין לאושר הרב הכלול בו, יש להתפלל ולקוות שיהיה מי שיקח על עצמו להוציא מהדורה נוחה וידידותית יותר של סדרת ספרי 'אמת ליעקב', לכבודו של הגאון הגדול רבי יעקב קמנצקי זצ"ל ולכבודה של תורה ולתועלת הרבים. אין עוד הרבה ספרים כאלו.

אתרוגי ארץ ישראל, יוון ואיטליה ואתרוגי קירשנבום. דוד קירשנבום. עריכה: שמואל מרצבך. ירושלים, תשפ"ג. 33 עמ', (kkd5863@gmail.com)

ידיד נעוריי עוה"ד דוד קירשנבום הינו נין ונכד למשפחת מגדלי אתרוגים מפורסמת בארץ ישראל. בחוברת מהודרת זו, המבוססת על זיכרונות אביו ועל מחקרים שפורסמו בנושא ועל מסמכים ותעודות שמצא בבית הוריו, הוא מתאר את התפתחות הגידול והמסחר באתרוגים בארץ ישראל במאה וחמישים השנים האחרונות, ובעיקר את חלקם של אבות משפחתו בעניין חשוב וקדוש ומורכב זה. הוא מתחיל בתיאור תמציתי של תולדות עץ האתרוג וגידולו הבר והתרבותי, מספר על הפולמוסים הכלכליים וההלכתיים שנוצרו סביבו במאות השנים האחרונות, ומספר על סב-סבו דוד נחמן קירשנבום שעלה ארצה מפולין בשנת תרכ"ז והקים בה שושלת של מגדלי וסוחרי אתרוגים שקיימת ופועלת עד היום. היו לחברת 'אתרוגי קירשנבום' קשרים כלכליים בכל רחבי העולם היהודי, מתוניס ואלג'יריה בצפון אפריקה, דרך האי רודוס, הערים הגדולות בארה"ב וקנדה וקהילות ארגנטינה, ועד אנגליה ופולין וארצות נוספות, והמחבר מציג כמה דוגמאות של מכתבים מסחריים חובקי-עולם אלו. בסוף החוברת הוא מתאר בצער את נפילתה של החברה המשפחתית בימי הקשים של מלחמת העולם הראשונה כאשר אוניה מלאת סחורה הוטבעה והשאירה את הסבא עם חובות אדירים, ואת שיקומה בימי ראשית המדינה, כשבראשה עומד היום אחיו הצעיר חגי. מרתק ומרגש.

באר יהודה. שיעורים על מסכת סנהדרין פרקים א-ב. הרב יהודה זולדן. מעלה אדומים, מעליות, תשפ"ג. 515 עמ'. (zoldanye@gmail.com)

הרב זולדן, עד לאחרונה מפקח ארצי על לימוד התושבע"פ במשרד החינוך, מציג לפנינו ל"ה שיעורים על ראש מסכת סנהדרין, מדף ב ועד דף כב, אותם העביר כשימש כראש ישיבת ימית בנוה דקלים ת"ו לפני הגירוש, ואחריו בבית המדרש הגבוה של מכון לב בירושלים, ובמקומות תורה מזדמנים במהלך השנים. השיעור מסודרים ומאורגנים, ולוקחים איתם את הלומד באופן מדורג ומוקפד מהרקע של הסוגיא, הקשיים שבה, הדעות השונות בין המפרשים, ההסברים והיישובים, ועד לסיכום ברור וחד שמשאיר את הסוגיא סגורה ומבוארת. הפרק האחרון עוסק בעזרא הסופר ובתפקידיו הרחוניים, והרב זולדן מתאר את תפקידיו של עזרא כהשלמה למלאכתו של משה רבנו ע"ה - הוא מתרגם את התורה ומנקדה משנה את כתבה ומתקן תקנות סביב קריאתה, ומנחיל לעם ישראל את התורה שבעל-פה בשלמותה כתוספת והשלמה לתורה שבכתב. הרב זולדן יצא עתה לגימלאות כשהוא במלוא כוחו, יהי רצון שיזכה לשנים רבות וטובות של כתיבה והוראה והפצת תורה גדולה בכמות ובאיכות.

בדי הפרשה. עיונים בפרשת השבוע. יוסף אברמסון. גבעת אסף, תשפ"ג. 320 עמ'. (ycgol15@gmail.com)

חיבתו של ר' יוסף אברמסון לתורה וללימודה כבר גרמה לו להוציא לאור מדברי תורתו בענייני המועדים בספר 'שערי רגלים'. הפעם מדובר על עיונים בנושאים מובחרים על סדר פרשות השבוע שנאמרו ונכתבו במשך שנים, ונערכו עתה לחיבור מלא וגדוש, חביב ונעים. כך למשל מקשה המחבר על הפסוק בראש פרשת כי תבוא 'ויביאנו אל המקום הזה, ויתן לנו את הארץ הזאת' - הרי הכניסה לארץ קדמה לבניין בית המקדש, ומדוע מקדימה כאן התורה את המקדש לארץ? הוא מביא ארבעה פירושים ממפרשים שונים שמיישבים את העניין בדרך הפשט והדרש, ובהמשך מציג את התשובה המפורשת במדרש ההלכה ספרי ש'בשכר ביאתנו אל המקום הזה ניתנה לנו הארץ הזאת', ומזכיר את חידושו של שכנו ב'גבעת אסף' (הסמוכה לצומת ה-T בדרך לבית אל) שבברכת המזון אומרים 'ארץ חמדה טובה ורחבה' למרות שהביטוי 'ארץ חמדה' מופיע רק בנביאים ו'ארץ טובה ורחבה' מופיע כבר בתורה, מפני ש'חמדה' רומז לבית המקדש, שרק בזכותו ניתנה לנו הארץ, ומביא לכך סימוכין מסידור אוצר התפילות ומדברי הרש"ש על נדרים, דברים נאים ומתקבלים.

בצל כנפיק. שיעורים ופסקי דינים בהלכות גירות. אהרן פרידמן. ישיבת כרם ביבנה, תשפ"ג. 397 עמ'. (050-2520663)

הרב פרידמן משמש, עם עמיתו הרב גבריאל סרף, כראש ישיבת ההסדר הוותיקה 'כרם ביבנה'. בשנת תשפ"ב למדו בישיבה מסכת יבמות וביכולל' הלכות גרים, ומהלימוד בעיון ומפלפול התלמידים ומסיכומי השיעורים יצא לאור חיבור שלם ומקיף בהלכות גירות. המחבר עומד על כך שבלי קבלת מצוות אמיתית הגר אינו גר והגירות אינה גירות, ושהביטוי הכאילו-הלכתי

המחודש 'זרע ישראל' אין לו שום תוקף מעשי, כך שאין בין גר רגיל וגר שאביו או אחד מאבותיו היה יהודי שום הפרש בהלכות הגיור. מ"ו פרקים בספר המכונסים בשבעה שערים - כללי גירות, קבלת גרים, קבלת מצוות, תהליך הגירות, תפקיד בית הדין, גר קטן, זרע ישראל, ובסוף עוד שבעה פרקים ובהם קיצור הלכות גירות. מכתב הברכה המלבב לספר של ראש הישיבה המקביל הרב סרף, ודברי הברכה החמים לרב סרף בהקדמת המחבר, מראים את מה שידוע מזמן לבני הישיבה שלפעמים, בניגוד לדברי חז"ל הידועים, שני מלכים משמשים באהבה וחיבה והצלחה בכתר אחד... כמה וכמה ספרים נכתבו לאחרונה על ענייני גירות שהם כה אקטואליים בימינו, אך נראה שספר זה מוסיף נדבך חדש בסידורו ובבהירותו לנושא הלכתי חשוב זה.

ברקובי אקדש. מאמרים על מסכת פסחים לעילוי נשמות קודשי ישראל שנרצחו בפגיעות. עורך: הרב מרדכי ברקוביץ. שעלבים, ישיבת ההסדר, תשפ"ג. 16+129 עמ'.
(aryey@shaalvim.co.il)

הלימוד בעיון בישיבת שעלבים עולה ופורח בראשות ראש הישיבה ידידי הרב מיכאל יָמֵר שליט"א והר"מים המסורים. מתוך אחריות לכלל הציבור הקדישו הבחורים את לימודם השנה להרוגי הפגיעות שרבו לצערנו, ולקראת קיץ תשפ"ג החליטו גם להוציא חוברת עם חידושי תורה לזכרם, רובם על הפרק הראשון 'אור לארבעה עשר' שנלמד בעיון ומיעוטם על נושאים אחרים במסכת פסחים. פותחים את החוברת ארבעה שיעורים מאת ראש הישיבה שליט"א כולל דפי המקורות שהיוו בסיס לשיעור, ואחריהם עוד י"א מאמרים של התלמידים. חלק חשוב מתלמידי הישיבה הם בני חו"ל, בעיקר מארה"ב, שמשתלבים היטב בישיבה, ורבים מהם ממשיכים לשנה נוספת ואף לשנים נוספות ועושים חיל בלימודם, ולכבוד הוריהם ולכבוד תורמי הישיבה בחו"ל נוסף תקציר המאמרים באנגלית בסוף החוברת.

המחשבה היהודית לגווינה. מן הכוזרי ועד ללוינס: פרקי יסוד בהגות היהודית. שלום רוזנברג. ירושלים, מגיד, תשפ"ג. יב+741 עמ'. (02-6330530)

פרופ' שלום רוזנברג ז"ל שנפטר לאחרונה לקראת סוף העשור התשיעי לחייו היה הוגה דעות ומחנך ואיש ציבור, ומגדולי המומחים בפילוסופיה בכלל ובמחשבת ישראל בכלל בדור האחרון. הוא עסק בכל מגוון התורות והדעות, אבל בבסיס תודעתו עמדה האמונה בתורה מן השמים ובתפקיד האלוהי ההיסטורי של עם ישראל, והוא נשא את אמונתו היהודית בגאון גם כאשר שימש כפרופ' באוניברסיטה העברית וגם בכל הופעותיו ברחבי העולם. במהלך חייו הוא לימד הרבה וכתב הרבה, והמשיך בכך בצלילות ובהירות עד ימיו האחרונים. ספר זה יצא לאור סמוך לפטירתו, והוא מהדורה חדשה ומורחבת של ספרו החשוב והידוע 'בעקבות הכוזרי' שיצא לאור לפני למעלה משלושים שנה. בעשרה שערים סוקר פרופ' רוזנברג, בעקבות נקודות מרכזיות הנידונות בספר הכוזרי לריה"ל, את הגישות השונות של גדולי המחשבה בישראל ובעולם במהלך הדורות, ובמודע הוא מגיע בדרך כלל גם אל ההשלכות האקטואליות של דבריהם. כך בעניין הדרכים שבהם מגיעים אל האמונה במקביל לחלום

של מלך כוזר ולמה שהוא מסמל, כך לגבי המפגש של היהדות עם השכלתנות מכאן והדתות המונותאיסטיות האחרות מאידך אז והיום. הוא דן בבחירת עם ישראל וביחס של הדתות השונות לבחירה הזו, מציג את היחסים המורכבים בין המדע לבין האמונה, עוסק בטעמי המצוות, באדם ובחירותו, בעולם הבא ובגאולה, מסביר את מרכזיותה של ארץ ישראל בין עיקרי היהדות ואת משמעות עניין זה לדורות ועוד. פרק נוסף עוסק באקטואליה ממש - פוסטמודרניזם, גלובליזציה, תחיית האמונה הדתית ברחבי העולם ועוד. כדרכו הטובה של פרופ' רוזנברג הלשון קולחת, הסיבוכים מובהרים, הדוגמאות הרבות מהחיים ומהעולם-התרבותי המקיף אותנו שנונות ומאירות (שמו של אחד הפרקים הוא 'סינדרלה, היפייה הנרדמת והברווזון המכוער'...), ובניגוד לרתיעה הראשונה הטבעית מספרי פילוסופיה כבדים ומתישים - הקריאה בספר זה היא חוויה אמיתית. תנצב"ה.

הערון עם הערות 'יקר הערך'. מסודר על סדר התלמודים והמדרשים עם הגהות וביאורים וציטוטים ומקורים מאת הרב יוסף ב"ר נפתלי הערץ הלוי אב"ד יפו. יוצא לאור לראשונה מכת"י ע"י הרב אברהם והרב שלום בני רבי יעקב משה הלל. ירושלים, מכון אהבת שלום, תשפ"ג. ארבעה כרכים. (office@ahavatshalom.org.il)

אין צורך להאריך בדבר חשיבותו של ספר הערוך שחובר לפני קרוב לאלף שנים ע"י רבי נתן ברבי יחיאל מרומי, אחד ומיוחד מגדולי ישראל באיטליה, והוא מעין מילון למילים הקשות בתלמודים ובמדרשים לפי ערכים כסדר הא"ב. הוא כולל גם ציטוטים מהטקסטים המבוארים לפי הנוסח שהיה לפניו, דברי גאונים וחכמים קדמונים שאינם ידועים ממקום אחר, והסברים תוכניים והלכתיים. חכם גדול ונחבא אל הכלים, רבי יוסף הלוי איש יפו שהיה נושא כליו ועוזרו של אביו הגאון אב"ד יפו בענייני קיום המצוות התלויות בארץ לפני כשבעים שנה, עסק כל ימיו בכל רגע פנוי בעבודה הענקית של סידור מחדש של ספר הערוך באופן שימושי לפי סדר המסכתות והספרים המבוארים, כולל הערות והשלמות ומקורות והשוואות, לא בא כבושם הזה. רק חלק קטן הספיק להדפיס בחייו אחרי מ"ה שנות עמל, והשאר נשמר בידי בני המשפחה, והגיע לפני כמה שנים לידם של בני הרב יעקב משה הלל שליט"א, שידיו רב להם בההדרה מדויקת-בתכלית של כל חיבור שהם מוציאים מתחת ידם. עתה כשנמצא הספר לפנינו על ארבעת כרכיו המהודרים הוא מהווה ספר חובה בכל ספריה תורנית ראויה לשמה, שהרי מדובר בראשון קדמון שמבאר בקיצור ולפעמים אף בהרחבה כמעט כל עניין בכל סוגיא בכל הש"ס וכולל גם מתורתם של גאונים וראשונים קדמונים, והערות 'יקר הערך' עם השלמותיהם ותיקונייהם של המהדירים מאירות את התמונה על כל צדדיה.

הר הבית כהלכה. עיונים בהלכות הר הבית. חלק ב'. אלישע וולפסון. ירושלים, תשפ"ג. שלד עמ'. (13elisha26@gmail.com)

בשנת תשע"ט יצא לאור הכרך הראשון של הספר, שעסק בעיקר בנושא העלייה להר הבית, שהמחבר הוא אחד הפעילים הבולטים בה (כתבתי על הספר ב'המעין' גיל' 229

[תמוז תשע"ט] עמ' 118). כרך חדש זה עוסק בסוגיות שנלמדו בחבורה בשנים תשפ"א-תשפ"ב בכולל 'דרישת ציון' שהרב המחבר עומד בראשו, והוא כולל ט"ז סימנים - נוסח הברכות שאומרים כשנמצאים על הר הבית, דרך ההשתחויה בהר, דיני העלייה להר עם מנעל ומקל-הליכה, הגדרת 'מורא מקדש' ודין קלות ראש, שאלות בעניין עליית בעל קרי וטבול יום ופולטת שכ"ז ואשה בז' נקיים, היתר טבילת רווקות לצורך עלייה להר ועוד ועוד. הדברים ערוכים כדרכה של תורה כאשר כל החומר ההלכתי מוצג לפני הלומד, וגם אם ניתן לחלוק על מסקנה זו או אחרת - ניכר שמדובר בתורת אמת, שהרצון להגיע אל האמת התורנית מכון אותה, ולא אג'נדה חיצונית או פוליטית. הרב עזריה אריאל שליט"א, רב קהילה בשכונת הר חומה וראש בית המדרש של מכון המקדש, מדגיש במכתב הברכה שלו לספר שחלק מהמסקנות לגבי דיני טהרה ונוסח הברכות ועוד מתאים דווקא לעולים בטהרה, בהיתר רבותיהם כמובן, להר הבית, ויתכן שהדין ישתנה כאשר נזכה בעזריה"ת לעלות ולהיראות בעזרה עצמה, ולכך יש לשים לב. הערה הלכתית-תמימה זו מראה בחוש שאכן אנו כפסע מהרגע שבו יתקיים הפסוק במלאכי (ג, א) 'הִנְנִי שֹׁלַח מַלְאָכַי וּפְנֵה דָרְךָ לְפָנָי - וּפְתָאם יָבֹאוּ אֶל הַיְכָלוֹ הָאֵדוֹן אֲשֶׁר אַתֶּם מְבַקְשִׁים, וּמִלְאֲךָ הַבְּרִית אֲשֶׁר אַתֶּם חֹפְצִים הִנֵּה בָּא'. גם האוסרים את העלייה להר בטהרה בימינו, ורבים וטובים הם, לא יכולים להכחיש את המוחש שהדרך להר הולכת ומתפנה, הולכת ונסללת, וביאורי הלכה כמו אלו של הרב וולפסון ובית מדרשו בספר זה הם חלק מסלילת הדרך הזו. יהי רצון שנוזכה ליום שבו בנושאי הר הבית והמקדש (וגם בשאר נושאים...) נזכה להלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד.

וטוב לב משתה תמיד. הלכות פורים בחרוזים. הרב דב יציב. חיפה, תשפ"ב. 52 עמ'.
(yatsiv99@gmail.com)

הרב יציב, חכם מבית מדרשו של הרב זיני בחיפה, מציג לנו בחוברת נאה זו את כל דיני פורים בבהירות ונעימות בחרוזים מנוקדים, עם הוספות של פיוטים ומדרשים ו'שיר השמיטה', דבר נאה ומתקבל.

וְיִהִי דְבָרְךָ לִי לְשִׁשׁוֹן. פרקי מבוא לספר ירמיהו. בנימין רוזנצויג. רמת השרון, תשפ"ג.
קלג עמ'. (2050859@gmail.com)

הרב רוזנצויג, המכונה בַּנְיָוִים בפי חבריו, מוכר ע"י רבים כאחד ממגידי השיעורים בתנ"ך הטובים והמיוחדים בארץ, בעיקר בעל-פה (חלק משיעוריו נמצא באתרים שונים) אך גם בכתב. בשנים האחרונות הוא חלה ואושפז כמה פעמים, ובאחד האישפוזים הממושכים האחרונים הוא בנה בראשו מבנה נהדר של מבוא לספר ירמיהו בעסק באותה תקופה, וכבר ראה בעיני רוחו את פרקיו על שמותם וחלקיהם והקדמותיהם ופרטיהם. מיד בצאתו מבית הרפואה הוא הצליח במאמץ רב להעביר חלק ניכר מהדברים אל הכתב, אך הטיפולים והטרדות עיכבו את המשך העבודה, ושאר החומר כבר לא היה בהיר במחשבתו בחלוף

הזמן כפי שהיה אז, בהיותו מוטל על משכבו. בכל זאת החליט עתה להוציא לאור את מה שבידו, כאשר הוא מדגיש שאין הכוונה למבוא שלם שעוסק בכל צדדי הספר ומחברו - אלא בשיתוף הקוראים בכמה עניינים מתוך הספר המיוחד הזה, בפשטיו ובתובנותיו, בהקשריו ההיסטוריים והאקטואליים, ובעיקר בסיוע ללומד לפתוח את העיניים ולהבין ולהפנים את דבריו הנפלאים של נביא החורבן שהוא גם נביא הגאולה. הוא מציג באופן ריאלי את המצב המדיני והערכי של התקופות השונות שבהן ניבא ירמיהו, את יחסיו עם חמשת המלכים שקיפל בימי נבואתו, את הכאב של הנביא שהוטל עליו להיות נביא זעם 'שמאלני' מול כמעט-קונצנזוס 'ימני-חזק' של רוב השרים ורוב העם, שדרשו שלא להיכנע לבבלים המאיימים מצפון בניגוד לדבר ה' מפי ירמיהו, ועוד ועוד. הקונטרס הזה נכתב בשפה ברורה ופשוטה, תוך דקדוק במילות הפסוקים וברמזים שהם רומזים לאנשים ולמקומות ברחבי ספר ירמיהו והספרים המשיקים אליו - מלכים, מיכה, יחזקאל ועוד. גם חוש הומור עדין מפציע בחוברת מהודרת זו מדי פעם, כך למשל בעמ' מט מעיר המחבר שאת הנבואה בספר מיכה (פרק ג פסוקים ט-יב) המתארת את ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל שבונים את ירושלים בעוולה 'ראשיה בשוחד ישפוטו וכוהניה במחיר' וכו' - נוהגים בביתו לכנות 'נבואת הולילנד', על שם פרשת השחיתות והשוחד שהתפוצצה בזמנו בקול רעש גדול סביב בניין השכונה ההיא... בעמ' עט ואילך הוא מרחיב בתיאור הריאלי והרוחני של עניין רצח גדליהו בן אחיקם, ומאיר את עיני הקורא שלא מדובר באסון נקודתי של רצח מנהיג צדיק - אלא בשואה מדינית ולאומית שדחתה את גאולת ישראל ואת בניין הבית השני עשרות שנים, כאשר כל השותפים בה בטוחים שכל מעשיהם לשם שמים - וזו עיקר הטרגדיה. תוך כדי הסבר המהלכים מציג המחבר תובנות אקטואליות על הגבולות ההכרחיים במאבק בין אחים, גם בימים ההם וגם בזמן הזה. אני מעיז לומר שחוברת זו היא ספר חובה לכל מי שרוצה להבין באמת את ספר ירמיהו. בנוסף הוציא לאור הרב רוזנצוויג בימים אלו ספר מקסים בשם **מָאָה צְמוּקִים** (199 עמ'), בהוצאת 'שיבת ההסדר ברמת השרון) הכולל מאה חידות תנ"כיות בחרוזים המקיפות נושאים שונים, שגם חיבורן היה חלק מעיסוקו התורני של הרב בְּנֵיִים בימים שהמחלה לא איפשרה לו להתרכז בלימוד מסודר. בכל שיר-חידה נמצאת שורה אחת שרומזת על הכיוון לפתרון, ובהמשך נמצאים פתרונות מרחיבים שהם בעצמם שיעורים קצרצרים בנושאים רבים בתנ"ך. כך למשל החידה הקצרה מס' 89: 'כלי איחסון אנוכי, ייחודי / כמעט אין לי זכר, אין אומר / אבצבץ רק בזאת לבדי / בנתית מן מלוא עומר'. הטבלא בעמ' 82 מגלה שהפתרון הוא 'צנצנת', והתשובה המורחבת בעמ' 173 מוסיפה הסבר ונוסף למהות הכלי הייחודי והחד-פעמי הזה. רעיון נחמד וביצוע נפלא. ברכות לבריאות שלמה ופוריות תורנית מלאה בכתב ובעל-פה לידידי הרב בנימין דב בן רחל סימא המפליא לעשות.

זכור לאברהם. קובץ תורני, בעניני ספר תורה. העורך: הרב אביגדור ברגר. חולון, בית מדרש 'שיבת אליהו, תשפ"ג. תרכג עמ'. (03-5568987)

ידידי הרב ברגר, ראש הכולל בבית המדרש 'היכל אליהו' - שלוחת מכון ירושלים בחולון,

מגיש לפני הלומדים והפוסקים קובץ נוסף בסדרת 'זכור לאברהם', מלא וגדוש בשמונים מאמרים ובירורי הלכה מאת פוסקים מגדולי האחרונים עד לרבנים ואברכים בני ימינו, רובם הגדול עוסק בנושאים הקשורים לענייני ס"ת - תיקון אותיות שנפל עליהם דיו מאת רבי משה יצחק אביגדור רבן של קובנה ושקלוב שבליטא; בעניין הצורך לצום למי שנכח במעמד שבו נפל ספר תורה מאת מרן הרב עובדיה יוסף; האם ואיך יכול נכה בכיסא גלגלים לעלות לתורה; אם נשים מותרות לתייג ספרי תורה; מה הדין אם נפל ס"ת בתוך ארון הקודש; ועוד עניינים רבים מאוד, רובם ככולם סביב קריאת התורה וכתבתה וענייני ס"ת ועוד, רבים מהם מתוך כתיבי היד שבספרייה שע"י הכולל, בה נמצאים בין השאר כתבים של רבני קהילות הקודש שהיו בלבנון. א. הערה טכנית - במפתח מצוינים מספרי העמודים בספרות ובתוך הספר באותיות, ואין שום טעם לבלבל את הקורא. ב. המאמר האחרון הוא הערה של פרופ' שפרבר בעניין כתיבת ספר תורה ע"י אשה, ובו הוא מפנה בין השאר לספרו 'סדר נשי, הלכות לאשה המודרנית' (שם הספר באנגלית A Feminist Agenda - אג'נדה פמיניסטית) - ולענ"ד לא היה מקום להביא את דבריו בקובץ חשוב זה. ישר כוחם של הרב ברגר ושל מחזיק התורה החשוב ר' אליהו זיתוני על הקובץ המלא והגדוש הזה, יה"ר ש'זכור לאברהם' יחזור להיות קובץ שנתי כבימים עברו.

חכמת משלי. ביאור הרב שמשון רפאל הירש על נושאים בספר משלי. תרגם מאנגלית וערך: הרב משה צוריאלי. עורך ראשי: שניאור שמואל (אליוט) בונדי. ירושלים, פלדהיים, תשפ"ג. קפו עמ'. (geula252@gmail.com)

בספרים הרבים, ובאלפי המאמרים, האגרות, התשובות והשיעורים של רש"י זצ"ל, נמצאים תרגומים לגרמנית ופירושים לרוב גדול של פסוקי ספר משלי (בערך 700 פסוקים מתוך 900). ביוזמת נכדו הרב יוסף ברויאר זצ"ל, ראש הישיבה בפפד"מ ובהמשך רבה של קהילת יוצאי גרמניה בניו יורק, הופיע בשנת תשל"ו לקט ערוך ומסודר בתרגום אנגלי מהמקור הגרמני של כל החומר הזה, ורבים ניאותו לאורו. לאחרונה החליט הרב צוריאלי זצ"ל לא להשאיר פנינה זו לדוברי האנגלית בלבד, והוא תרגם את הספר מהאנגלית ללשון הקודש, וערך אותו בכישרון כדרכו. הספר מכיל כ"ב פרקים - על צדיקים ורשעים, חכמים וכסילים, הורים וילדים, עשירים ועניים, חריצות ועצלות, צדקה וחסד, ריב וכעס, ענווה וגאווה, ישרות והגינות, שמחת חיים, הנהגת המדינה, נישואין ו'אשת חיל' ועוד ועוד, ספר חכמה ומוסר מהמדרגה הראשונה. המתרגם מביע את צערו על כך שהספר לא זכה לתרגום עברי מהמקור הגרמני - אלא רק מהתרגום האנגלי שיצא לאור לפני כמעט חמישים שנה, אבל טוב מעט ומאוחר מלעולם לא. ואכן, אם הרב צוריאלי זצ"ל היה מתעכב עוד קצת יתכן שלא היינו זוכים לו כלל, שהרי הוא נלקח לבית עולמו לפני שבועות ספורים. תנצב"ה. ספר זה הוא כרך נוסף במיזם של קרן הרב יוסף ברויאר בראשות נכדו ידידי ד"ר אליוט בונדי, ותהיה בו תועלת רבה לציבור חובבי תורתו ודרכו של רש"י הירש זצ"ל, ציבור שהולך וגדל.

חלב חגי. חידושים ולמדנות בפרשת השבוע. חגי קורץ. פתח תקווה, תשפ"ג. 660
 עמ'. (moriarecanati@gmail.com)

ב'המעין' גיליון 242 עמ' 287-288 כתבתי כמה מילים על החוברות 'חלב חגי' שבהן שיעורים למדניים מסודרים לפי פרשות השבוע מאת הרב קורץ, ועתה יצאה לאור סדרה שניה של שיעורים בספר כרוך מלא וגדוש. יש כאן שילוב של פרשנות ואקטואליה, קושיית ותירוצים למדניים, וסיפורים הנוגעים להלכה המתבררת, והכל בשפה נעימה המתקבלת על הלב. המחבר מודה בהקדמתו למקורות הרבים בהם הוא נעזר כדי להעמיד כל שבוע שיעור בנוי ומסודר, ובהם ספרים ואתרים ובהם שיעורים מאת גדולי דורנו, והוא מצטט בצדק רב את האימרה המיוחסת לרבי חיים מוולוז'ין ש'חידושי תורה' נקראים הדברים שמתבררים ומתחווים יותר בעקבות הלימוד, ולא דווקא כאשר מתחדש משהו שלא היה ידוע קודם בעולם התורה, כפי שטועים רבים לומר. הפרק על פרשת עקב, המפרנס "ד עמודים, עוסק בתוקפו של ציווי חכמים לומר לפחות מאה ברכות כל יום. המחבר פותח בבירור השאלה אם מדובר בדין גמור או רק בהנהגה טובה, ומסקנתו שלפי רוב הראשונים מדובר בדין גמור, אולי אפילו דאורייתא! הוא מברר האם יש להשתדל ולהוסיף ברכות לא-הכרחיות כדי להגיע למספר הזה, ואולי אפילו מותר לשם כך להגיע לספק אמירת ברכה שאינה צריכה, מברר ספיקות שונים בהלכות ברכות השחר - כמו למשל מה הדין אם הקדים ברכת 'שלא עשני אשה' לפני ברכות 'שלא עשני גוי' ו'שלא עשני עבד' - אולי הביטוי 'אשה' כבר כולל הודיה על כך שהוא יהודי בן חורין, ובאותה הזדמנות מעיר בצדק שהגירסה בגמרא שלנו 'עשני ישראל' היא גירסת כזב שמקורה בצנזורה, ואינה נמצאת בשום מקור קדמון, וטעו בזה כמה מגדולי ישראל. בהמשך הוא דן בחיוב אמירת מאה ברכות בשבת ובשאלה האם גם נשים חייבות בכך, דברים דבורים על אופניהם.

להתחבר לתפקיד. סוגיית המקושש בחברה המודרנית. הרב ידידיה זייני. חיפה,
 ישיבת אור וישועה, תשפ"ג. 150 עמ'. (yedzini@gmail.com)

מעשה להטים עושה לנו בספר זה הרב זייני, בנו של ראש ישיבת 'אור וישועה' הרב אליהו רחמים זייני שליט"א. הוא נוטל פרשה קטנה וצדדית-לכאורה ועמומה-יחסית בת חמישה פסוקים בלבד כפרשת המקושש, מנתח אותה לכל צדדיה, ומוצא שגנוזים בה תהליכים מעוותים שפורצים היום בחברה המודרנית אחרי שהיו נסתרים דורות רבים. המקושש היה ראשון מחללי השבת בעולם, ומתברר שהקלקול שקלקל חדר עמוק ונזקו לא תם עד היום. לפי דעת חז"ל שהמקושש הוא צלופחד בן חפר אפשר למצוא את הקשר בין חטאו לבין העובדה שלא היו לו בנים כי אם בנות, ולטעות החינוכית שלו שפגעה בסוף בו עצמו. לדעת המחבר חטא המרגלים והמעפילים הוא רק הרחבה של חטא המקושש, ואולי אלמלא זה לא היו באים אלו. אמנם בנותיו הצדקניות תיקנו הרבה מכישלונות אביהם, אך לדברי המחבר הנזק שהוא עשה מחלחל עד היום ופורץ מדי כמה דורות, ובעיקר בדורנו, בקלקולים במסורת ישראל ובהנהגת עם ישראל ובענייני משפחה וחברה וחינוך ומשפט ומוסר וביחס לארץ ישראל. רק התורה והאמונה עשויים בעז"ה להביא לתיקונם. מעניין מאוד.

לימים טובים. מדריך הלכתי ידידותי לכל השנה. הרב יוני דון-יחיא. מושב הזורעים, תשפ"ג. 384 עמ'. (yonidon11@gmail.com)

הרב דון יחיא משמש כרבו של המושב הדתי הוותיק 'הזורעים' שבגליל התחתון, וכר"מ בישיבת ההסדר ביישוב טפחות. מאות שאלות הוא מקבל כל שנה מתושבי המושב ומשואלים רבים אחרים בכל תחומי ההלכה ובעיקר סביב להלכות החגים, ובמשך הזמן אסף את רובן עם תשובותיו, דקדק במקורות ההלכה, עד שנוצר אצלו קובץ גדול של שאלות ותשובות סביב למועדי השנה, ואותו הוא מציג עתה לפנינו. כפי שמפורש בכותרת-המשנה מטרותו היא שהתשובה תתקבל ע"י השואל באופן ידידותי וקולח, לא ח"ו על חשבון הדיוק ההלכתי - אלא בעזרת לשונה וסגנונה הברורים והקליטיים. כל פרק מתחיל בדברים כלליים ונאים על המועד והנהגותיו, ובהמשך באות השאלות והתשובות עם מקורותיהן בקיצור רב. מלאכה נאה.

לקח טוב. מאמרים במסכת פסחים. מאת תלמידי שיעור ד, מחזור יז. שעלבים, ישיבת דרך חיים, תשפ"ג. 293 עמ'. (yderechaim@gmail.com)

שלושים וכמה מאמרים, רובם הגדול על ענייני מסכת פסחים, זו 'מתנת הפרידה' של מחזור יז בישיבה הקטנה-הלאומית 'דרך חיים' שע"י ישיבת שעלבים לרבניהם ולהוריהם ולחבריהם. העורך כתב בצדק על רגשות הצער והשמחה המעורבים יחד בשעת הפרידה מהישיבה כמו בהרבה פרידות קשות, כאשר דברי התורה שבחוברת מהודרת זו אמורים להביע את שילוב הרגשות הזה - שמחה על מה שהשיגו התלמידים בארבע שנים יקרות אלו, ועצב על פרידה ממקום שבו הם עברו את הגשר החשוב מימי הילדות לימי הבגרות בתוך עולם של תורה, כאשר הם מגיעים בשלים ומוכנים כל אחד לישיבה הגבוהה שבה בחר. החוברת נפתחת בדברי ברכה של ראש ישיבת מרכז הרב יעקב שפירא שליט"א שאחד מנכדיו הוא בין המסיימים, ובדברים מרגשים של ראש הישיבה הרב מתניה אריאל שליט"א שמכיר טובה מכל הלב לתלמידים עצמם ולצוות המעולה של הישיבה, החינוכי והמנהלי, על הדרך החינוכית-תורנית שבה מתנהלת ישיבה 'קטנה-לאומית' זו.

מועדי השם. עיבוד עכשווי לתורת השם משמואל על חגי ישראל. אלי שיינפלד. ירושלים, מגיד, תשפ"ג. טז+862 עמ'. (02-6330530)

ספרים רבים נכתבו בדורנו על מועדי ישראל, מזוויות שונות. הזווית שבה בחר הסופר והמחנך הרב שיינפלד היא ללכת בעקבות דרשותיו של האדמו"ר השני מסוכצ'וב בעל ה'שם משמואל', שלימד את שומעיו ובהמשך את קוראיו איך למשוך עליהם את האור המיוחד של כל מועד ומועד. בהקדמה מתאר המחבר את ה'פגישה' הראשונה שלו עם ה'שם משמואל' - כאשר היה תלמיד בישיבת הגולן הוא חיפש חומר רוחני שיקרב אותו למהותו של ט"ו בשבט, ואחרי שעבר על ספרים רבים נפל לידו ה'שם משמואל' ופתאום מצא את אשר ביקשה נפשו, ומאז דבקה נפשו ב'שם משמואל' ובתורתו. לפני מספר שנים יצא לאור הספר 'לאור השם' על

פרשות השבוע, ועתה הגיע זמנו של הכרך על המועדים. דוגמית קטנה: בדבריו על הושענא רבה הוא מדגיש את הפער העצום בין סתמיותו של היום הזה במקביל לימי חג הסוכות האחרים בתורה ואף בחלק ממקורות חז"ל, מול המעמד המאוד-מיוחד שיש לו בתקנות מדרבנן ובמנהגי ישראל ועוד יותר בדברי המקובלים, עד להגדרתו כיום שמשלים את הכפרה של יום הכיפורים שאותו עבר עם ישראל עשרה ימים לפניו. יש לדעתו ביום זה השלמה של אהבת ה' מול היראה שהתמלאנו בה ביום הכיפורים, יש בו הדגשה של המעשים הטובים מול רגשת הלב גרידא, ועל זה ועוד מאריך ה'שם משמואל' בספרו והרב שיינפלד בדבריו שלו.

מטמוני הראי"ה. ארבעים ושמונה קנייני תורה במשנת הראי"ה קוק. דבר אַטרה. רמת גן, ישיבת ההסדר ר"ג, תשפ"ג. 375 עמ'. (matmoneyraaya@gmail.com)

תורתו של מרן הראי"ה זצ"ל היא כמעין שאינו פוסק. אחרי שפורסמו בשנים האחרונות המחברות והפנקסים הגנוזים במהדורות שונות, נותרו למעשה בכתובים בעיקר המכתבים והאיגרות שהמשך פרסומם מתנהל לאיטו, וחבל. אולם חיבורים רבים כותבים תלמידי-תלמידי-תלמידי של הראי"ה כשהם מסתמכים על תורתו הגדולה והרחבה, גם ביאורים על ספריו וגם מונוגרפיות עצמאיות העוסקות באחד מהנושאים הרבים השטים בים הגדול של דברי התורה שהשאיר אחריו בכתביו מרן הרב זצ"ל. ספר זה 'מטמוני הראי"ה' הוא לקט מתוך כל כתבי מרן הרב קוק של עניינים הקשורים למ"ח הדברים שהתורה נקנית בהם הרשומים בסוף מסכת אבות. המחבר, ר"מ ביישיבת רמת גן, נהג כמנהג כמה מגדולי המקובלים ובראשם המהר"ל מפראג, והצמיד כל קניין מקנייני התורה ליום המתאים לו בספירת העומר, ועל כל קניין הוא מביא דברים שכתב הראי"ה בעניינו באופן ישיר ובאופן עקיף, לפעמים בצייטוט פיסקות שלמות ולפעמים רק בהבאת חלקן או תמציתן, עם הפניות למקורות נוספים בכתבי הרב זצ"ל שבהם ניתן למצוא הרחבות בנושא. במבוא מרחיב המחבר בין-השאר במשמעות היום הנוסף הקיים בספירה מעבר למ"ח קנייני התורה, מביא את דעתו של המהר"ל שהיום הראשון מייצג את ה'קמח' שבלעדיו אין גם תורה, לעומת דעתו של האדמו"ר רבי פנחס מנחם יוסטמן לבית גור שדווקא היום האחרון של הספירה נשאר פנוי כדי לחזור על כל הקניינים שנקנו במ"ח הימים שקדמו לו. בדומה לו כותב רבי שמחה זיסל זיו מקלם, מראשי תנועת המוסר, ש'ביום מ"ט היו מחברים כל המ"ח מידות לאחת... דווקא יחד אז יהיה נקל להם לבוא בחדרי התורה פניה'. בספר עצמו פותח המחבר על פי שיטת המהר"ל הנ"ל שהיום הראשון של ספירת העומר הוא כנגד עניין הקמח שבלעדיו אין תורה, והוא מוסיף שה'קמח' כולל למעשה את כל הכוחות החומרניים החיוביים, כוחות הגוף והנפש, שצריכים להיות שלמים ומתוקנים כדי להוות בסיס איתן ללימוד התורה, כי הקדושה העליונה תופיעה על גבי גופים בריאים וחזקים ואמיצים; שמונה קטעים מדברי מרן הרב מובאים בהמשך להדגיש את הדברים, ומקורותיהם בציטוט. כך פרק אחר פרק, עד הפרק האחרון שדן באמירת דבר בשם אומרו, ובהיתר להשתמש בדברי האומר גם לשם כוונה אחרת: 'אין לגנות הדרישה הרחוקה מכוונת האומר, שאם מכוונתו היא רחוקה - אבל אינה רחוקה מכוונת השי"ת, שסבבה את הסיבות שיבוא מאמר זה לידינו ויעירונו על תועלת, וכל

תועלת רוחנית היא קניין חביב מאוד'. ויפים הדברים לאומרם. ספר זה הוא שני בסדרה, אחרי 'אושפיזי הראייה' על שבעת האושפיזין במשנת הראייה שיצא לאור בשנת תשע"ט (ראה מ"ש עליו ב'המעין' גיל' 231 [תשרי תש"פ] עמ' 443).

מעדני מלך. חידושים וביאורים על מסכת גיטין. רבי אריה ליב עטלינגר. מהדורה חדשה ומתוקנת עם הוספות. שעלבים, מכון שלמה אומן, תשפ"ג. +31תקעא עמ'.
(wso@shaalvim.co.il)

מהדורה חדשה ומתוקנת של הספר 'מעדני מלך' על מסכת גיטין מאת רבי אריה ליב עטלינגר זצ"ל, ראש ה'קלויז' במנהיים. רא"ל נולד בעיר קרלסרוה שבגרמניה בשנת תקס"ד, ונפטר בדיוק שמונים שנה אח"כ בתרמ"ד בעיר מנהיים. הוא היה צעיר בשש שנים מאחיו הגדול רבי יעקב יוקב עטלינגר (תקנ"ח-תרל"ב), לימים אב"ד העיר אלטונה שבצפון גרמניה ומגדולי דורו, בעל ספרי 'ערוך לנר' על כמה מסכתות וש"ת 'בנין ציון' ועוד. בעיר מנהיים שבמערב גרמניה על נהר הריין התקיימה קהילה עתיקה וחשובה, וה'קלויז' שבה שימש כבית המדרש החשוב של הקהילה במשך שנים רבות. הקים אותו ר' אשר למלה ב"ר משה ריינגנום שהיה מעשרי העיר (נפטר בשנת תפ"ד), שהקדיש את כל כספו לקרן קיימת להקמת בית המדרש הזה ולהקצבה קבועה שתינתן לקבוצה של לומדים שיעסקו בו בתורה כל היום, מעין 'כולל'. בראש ה'קלויז' במנהיים מאז הקמתו בשנת תס"ח עמדו כמה מגדולי דורם. הקלויז פעל למעשה ברציפות למעלה ממאתיים שנה, עד שנסגר סופית ע"י הנאצים בשנת ת"ש. משנת תקפ"ו הועמד בראשו ר' יעקב עטלינגר, והוא הרחיב את הקלויז וצירף לו ישיבה עם עשרות בחורים. בין תלמידיו של ר"י עטלינגר היה גם אחיו רבי אריה ליב, ובשנת תקצ"ז כאשר בעל 'ערוך לנר' מונה לאב"ד אלטונה מונה רא"ל תחת אחיו לראשות ה'קלויז', והוא כיהן בתפקיד זה עד יום מותו. רא"ל עטלינגר מוזכר כמה פעמים בספרי אחיו הגדול. הוא כתב חידושים על מסכת גיטין וכנראה גם על מסכת מכות, אך רק כה"י של החידושים על גיטין הובא ארצה ע"י צאצאיו, כאשר חלקו הראשון לא ניתן לקריאה. בני משפחתו של המחבר חֲבָרו לרב יוסף אונא זצ"ל, משרידי רבני גרמניה שעלה ארצה עם עליית הנאצים לשלטון, וזה נטל על עצמו את המשימה להעתיק את כה"י ולסדר אותו ולהוסיף לו מעט מקורות. בשנת תשכ"ב אחרי כעשר שנים של עמל יצא לאור הספר 'מעדני מלך' על גיטין, אך מאז לא נדפס מחדש. במהדורתנו תוקנו ט"ס רבות ונוספו השלמות ותיקונים, נפתחו רוב ככל ראשי התיבות ומולאו התיבות החסרות ואוחד הכתיב, למען ירוץ הלומד בדברים. צירפנו גם את המבואות שנוספו למהדורה הראשונה, ואת הדברים שנכתבו בעניין הספר והמהדיר בקובץ 'זכרון יוסף' (כפר הרא"ה תשמ"ג). למהדורה זו נוספו י"ט מאמרים הלכתיים שפרסם רא"ל עטלינגר בכתב העת התורני שהוציא לאור אחיו שנקרא 'שומר ציון הנאמן', מתוקנים ומוגהים. ספר חשוב מיהודי חשוב על מסכת חשובה, ומצבת עולם למחבר שכמעט נשכח זיכרו ולמהדיר הראשון שעמל רבות להוציא לאור במסירות נפש. יישר כוחו של יוזם המהדורה החדשה הרב בנימין גרינגרס מבית שמש, ושל עמיתיי הרבנים שמעון שלמה גולדשמידט ובוועז מרדכי על הכנתה.

מפתח נושאים באמונה בכתבי הראשונים. מהד' שניה. חגי צבי פישר. ירושלים, תשפ"ב. 346 עמ'. (fisherh21@gmail.com)

הרב פישר הוא מרבני כולל 'ארץ חמדה' ומבוגריה החשובים של ישיבת מרכז הרב. במשך שנים עסק בין השאר בהעמקה בספרי האמונה המרכזיים שלנו, ובמשך לימודו המסודר הכין מפתח מפורט לנושאים באמונה מתוך כעשרים חיבורים של גדולי הראשונים, ביניהם אמונות ודעות לרס"ג, הכוזרי, חובות הלבבות, מורה הנבוכים ושאר כתבי הרמב"ם, המספיק לעובדי ה' לר"א בן הרמב"ם, פירוש הרמב"ן לתורה ושאר כתבי הרמב"ן, שערי תשובה לרבנו יונה וביאוריו על אבות ועל משלי, ספר החינוך, דרשות הר"ן וספר העיקרים. למהדורה זו נוסף תוכן נושאים לפי פרשות השבוע ומועדי השנה, כלי נפלא לכל מי שרוצה להתעמק בדברי קדמונים לפי סדר הזמנים.

משנת הרב"ז. מילון למדני של מושגי היסוד בהלכה. הרב בצלאל זאב שפרן. עורך: הרב יגאל בצלאל שפרן. ירושלים, מכון מרחבים, תשפ"ג. תרלח עמ'. (merchav@merchav.org.il)

לפני שנתיים הוציא לאור ידידי הרב שפרן מהדורה חדשה מתוקנת ומושלמת של שו"ת הרב"ז מאת סבו, גדול רבני רומניה לפני השואה, ועתה הוא מוציא לאור חיבור חדש ומחודש: בדרך נס ופלא נמצאו בדרכם לגניזה שני כרכים של השו"ע של רב"ז ששוליהם מלאים הערות למדניות נפלאות ביותר, ובמקום לפרסם אותן כהערות חלקיות לשו"ע רחש לבו של הרב שפרן הנכד דבר טוב - לחבר מהן הערות למדניות כלליות, לא נקודתיות על סעיף פלוני. בעבודת צוות נפלאה הצליח הרב שפרן להוציא לאור חיבור מסוג חדש - ביאור מושגי יסוד הלכתיים לפי סדר א"ב שיסודו בהערות אלו, שהורחבו ודויקו ע"י צוות הלמדנים הנ"ל. הספר פותח, אחרי ההקדמות המרתקות ותיאור חייו המופלאים של רב"ז שפרן וצ"ל, ב"ט הערות חשובות על הקדמות הפרי מגדים לשו"ע, כשכל 'עיני' של הרב"ז שפרן 'מתורגם' להערה למדנית תוך בירור ראיותיו ומקורותיו. כך למשל עוסק סי' פא בספר בשו"ע או"ח סי' קכח בהלכות ברכת כהנים, בשאלה אם יש חיוב על הישראל להתברך. בשערי תשובה הביא רא"ז מרגליות את דעת ההפלאה שמשיב על השאלה באופן חיובי, ורב"ז כתב הערה ארוכה בה הוא מפנה לחידושי הריטב"א, למנחת חינוך, לשו"ת מהר"י אסאד ולהסכמה שבו מאת רבי יוסף שאול נתנזון, ולשו"ת החת"ס. בהערות פותח צוות המהדירים את המקורות ומפנה לדברי פוסקים אחרים שדנו בעניין, עד שהנושא מוקף על כל צדדיו, וכך בכל הערה והערה. שצ"ב סימנים בספר, ובסופו מפתחות מפורטים. זהו כרך ראשון בסדרה. יישר כוחו של הרב שפרן שליט"א, יזכה להמשיך להוציא לאור מתורתו ומתורת אבותיו.

מתקרבים ורבים. חיים נבון. ראשון לציון, ידיעות אחרונות וספרי חמד, תשפ"ג. 157 עמ'. (navon3@gmail.com)

כותרת המשנה של הספר היא: 'איך ב-75 שנה התגבשה החברה הישראלית, ולמה אנחנו

מרגישים את זה'. בשפה ברורה ונעימה כדרכו פורס לנו הרב נבון את משנתו האופטימית, המאירה, הריאלית, התורנית, על העם והארץ וההיסטוריה החברתית-מדינית של המדינה שזכינו שקמה בדרך נס, שרדה בניגוד לתחזיות הרבה מאוהביה ומתנגדיה, ועולה ופורחת בכל המדדים, ומתגבשת ומתעצבת תוך-כדי-תנועה באופן יוצא מן הכלל. הרעיון המרכזי של הספר הוא שהמאבקים שמתרחשים עתה מול עינינו, כולל הטונים הגבוהים והרגשת 'סוף העולם' שהם מביאים איתם, אינם אלא 'יסורים של אהבה' כפשוטם - הקשר ההדוק והגיבוש ההולך ומתרחם בין חלקי העם גורמים באופן פרדוקסלי למתחים וכעסים קולניים, אבל הכיוון החד-משמעי הוא של התפתחות וחיזוק העם והמדינה והיהדות שבה בכיוון חיובי ואופטימי. באופן אבסורדי, טוען המחבר, דווקא בגלל שאין היום כמעט ויכוח על שאלות גורליות של שלום ומלחמה ויהדותה ודמוקרטייתה של המדינה, מגיעים לוויכוחים קשים, כתמונת-ראי למה שאמר פעם הרב שך זצ"ל לידידו הקרוב מימיהם בישיבת הדרום הרב עמיטל זצ"ל: 'ר' יהודה, כל כך התרחקנו עד שאנחנו אפילו לא מתווכחים... אבל אנחנו מתקרבים, ההגמוניה של אליטות העבר הולכת ומתפוגגת, המסורתיות הולכת ומתעצמת, והקולות הצורמים (שכמובן מועצמים מאוד ע"י התקשורת) רק מראים לנו שאנו ממשיכים להתקדם, ומי שלא אופטימי לא ריאלי...

סֵבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ. מרחבים תרבותיים בעולמו של החיד"א. עודד כהן. ירושלים, מאגנס, תשפ"ג. 438 עמ'. (02-6586659)

יותר משהיה החיד"א תלמיד חכם ענק ומגדולי הפוסקים בכל הדורות, היה רבי חיים יוסף דוד אזולאי זצ"ל כותב גדול, שהעט לא זז מידו כל ימי חייו. הוא כתב וחיבר וההדיר והעתיק ותיאר ורשם ומסר דברי תורה וחכמה מכל הסוגים בעשרות ספרים שחיבר, כשסקרנותו הטבעית והתורנית לא יודעת גבול. ספרו 'מעגל טוב' הוא יומן אישי מרתק שכתב בעיקר במהלך מסעותיו הממושכים כשד"ר של קהילות חברון וירושלים בצפון אפריקה ובאירופה, וממנו ניתן להשלים ולברר פרטים רבים בספריו, ובעיקר בחמשת קונטרסיו בענייני ספרים וספרים שנאספו ונסדרו בהמשך בספר 'שם הגדולים' על שני חלקיו. ד"ר כהן עמל בספרו לתאר לנו את דמותו של החיד"א על פי כל כתביו ובעיקר על פי 'מעגל טוב', ובהמשך הוא מנתח ומעיר ומגלה דברים חדשים בעיקר סביב שני החיבורים הגדולים של החיד"א - שם הגדולים הנ"ל וברכי יוסף על השו"ע. הוא מוכיח שברכי יוסף הוא חיבור שנכתב בהמשכים במשך עשרות שנים, ומראה שבמודע ובאופן שיטתי החיד"א הכניס לספרו חידושים ופסקים של גדולי תורה כמעט-לא-ידועים שפגש אותם או את כתביהם במהלך נדודיו הרבים, כדי שלא יישכח קיומם ותישכח תורתם ברבות השנים. אולם אני חייב להעיר שלטעמי הניתוחים הפסיכולוגיים של דמותו של החיד"א שמאריך בהם המחבר במקומות רבים בספר מתקיים בהם בהידור 'כל המוסף גורע' - אם גדול בישראל מגלה לנו ביומנו גם מחשבות ורגשות כמוסים וכאבים ומשברים אין לנו אלא דבריו, והחיטוטים המיותרים והספקולציות שהמחבר עוסק בהן אינם לכבודו. בנוסף ד"ר כהן מנסה כמעט-בכוח לצייר את החיד"א כ'איש העולם הגדול', תוצר של תקופת הרנסנס, עד שנראה שהוא כמעט מתפלא לפעמים שהחיד"א

המשיך כל חייו להיות ביסודו תלמיד חכם מדקדק במצוות וגדול בנגלה ובנסתר, שיועד אפילו לגעור ללא מורא וללא משוא פנים בקהילות שאליהן הוא מגיע כאורח כאשר הוא פוגש הנהגות לא ראויות...

ההשמחה במעונו. קונטרס בענייני חופה וקידושין. אברהם ישראל סילבצקי. ירושלים, תשפ"ג. 85 עמ'. (avisyl@gmail.com)

קונטרס צנוע הכולל ביאורים וחידושים בענייני חופה וקידושין מאת הרב אב"י סילבצקי, ר"מ בכיר בישיבת מרכז הרב, חתנו של ראש הישיבה הרב יעקב שפירא שליט"א. ב"ד פרקים דן הרב סילבצקי בעניין דעת בקידושין, בלשון 'הרי את', בקידושין בחליפין, בעניין חופה, בעניין 'נתנה היא ואמר הוא', בענייני שליחות בקידושין, בעניין ברכות האירוסין והנישואין ועוד ועוד. בנספח נוספו בחמישה עמודים מנהגיו של זקנו רבנו רבי אברהם שפירא זצ"ל, ראש ישיבת מרכז הרב והרב הראשי לישראל, בעניין כתיבת הכתובה, סכום הכתובה, לשון הכתובה, קריאת הכתובה, מנהגי החופה ועוד.

שיעורים במנהיגות. קריאות חדשות בפרשת השבוע. הרב יונתן זקס. ירושלים, מגיד, תשפ"ג. כא+832 עמ'. (02-6330530)

הרב יעקב צבי 'יונתן' היה שמו הלועזי! זקס שבק חיים לכל חי לפני כמעט שלוש שנים באמצע שירת חייו, אך נראה שדמותו ודבריו רק תופסים מקום חשוב יותר ויותר בעולם המחשבה היהודי מאז פטירתו. ספר נוסף מתוך דברי תורתו וחוכמתו מוציאה עתה הוצאת 'מגיד' כהמשך לסדרת כתביו, הפעם מדובר על בירורים סביב פרשות השבוע בענייני מנהיגות ומנהיגים, על מה שמייחד את המנהיג מול המונהג, ועל כך שמנהיג אמיתי לא מחכה שדברים יתרחשו - אלא הוא זה שגורם להתרחשותם. לדעתו נטילת מנהיגות כוללת מחויבות, אתגרים וגם סכנות, אך בסופה ניצבת מטרות-העל - להביא את המונהגים לחוף מבטחים גם בעניינים פרוזאיים של חיי היומיום וגם בעניינים שחיי נצח תלויים בהם. בפרשת 'וזאת הברכה' הוא מתאר את דמותו הגדולה של משה רבנו ע"ה, ומסיים בדברים אלו: 'בהיפרדנו ממשה, והוא מאיתנו, אנו משווים לנגדנו תמונה בל-תימחה: תמונת האיש שהתקרב לכלל יאוש - אך הותיר מורשת נצחית של תקווה; תמונת האיש שמת מבלי שהשלים את מסעו - אך הוסיף ללכת עם עמו במסעותיו מאז ועד היום'...

תולדות אדם. מאורעות חייו ופעולותיו הספרותיות ודרכי לימודו של מרן ר' שמואל אליעזר הלוי איידלס המהרש"א. הרב ראובן מרגליות. רחובות, הוצאת אהבת שלום, תשפ"ג. רנד עמ'. (chananiaw@gmail.com)

זוהי מהדורה חדשה ומתוקנת ומושלמת של הספר הראשון שהדפיס הרב ראובן מרגליות זצ"ל בלבוב תרע"ב, בהיותו אברך בן עשרים פלוס, ובו תיאור ממצה וגאוני-ממש בח"י פרקים של המהרש"א וחייו וישיבתו וכתביו ודרכו וסגנונו וידיעותיו ומחלוקותיו וזיקנותו ועוד ועוד. חֲבְרוּ לר' חנניה ויינברגר מרחובות, קרובו ובן ביתו ויורש כתביו של הרב מרגליות, הפועל כבר שנים

להדפסה מחודשת של ספריו, הרב בצלאל דבליצקי מראשי 'אוצר החכמה' והרב שלום הלל מ'מכון אהבת שלום' שבנשיאות אביו רבי יעקב משה הלל שליט"א, ויחד הם הוציאו מהדורה יפה ונקיה ומהודרת של הספר, עם הוספות רבות מאת המחבר מגיליונות ספרו, וכן השלמות ותיקונים ומבואות ונספח גדול עם עשרות מכתבים ותגובות והערות, וכן מכתבי סמיכה והערכה שקיבל הרב מרגליות מגדולי מזרח אירופה שלפני מלחמת העולם הראשונה. מעניין לציין שהרב מרגליות צירף לחלק מהרבנים ששלח אליהם את ספרו גם תמונה שלו, מעשה לא כל כך מקובל; והנה בין מכתבי השבח לספר ולמחבר שצורפו למהדורה חדשה זו נמצא מכתב של הרב חנוך אהרנטרוי זצ"ל ממינכן, שכתב: 'הן אמת שנשתוממתי על התמונה לנגד עיניי, כי ראיתי שעודנו בפרח שנותיו - ובכל זאת יש בו טעם וזקנים, קנקן חדש מלא יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו!' דהיינו שהתמונה גרמה לרב אהרנטרוי להבין שהמחבר המוכשר הוא אברך צעיר מאוד וזה הפתיע אותו, וייתכן שזו הייתה בעצם המטרה של הוספת התמונה. מפתח מועיל מצורף לסוף הספר. יישר כוחם של כל הטורחים להביא לפני הלומדים מהדורה חדשה ויפה זו של ספר חשוב ומעניין, מזכרת נצח נוספת לגאון המיוחד רבי ראובן מרגליות זצ"ל, שם עולם שלא יכרת.

תורת הארץ. בענייני מצוות הארץ, על סדר פרשיות התורה והמועדים. ירושלים, אברהם יוסף חבצלת, תשפ"ג. 9+דש עמ'. (rachal.hvcpa@gmail.com)

ידידי הרב אבי חבצלת היה בעבר מהחוקרים הבכירים במכון ירושלים (בין השאר נשלח ע"י מורי וידידי רבי יוסף בוקסבוים זצ"ל, מייסד וראש מכון ירושלים, להדריך את חוקרי מכון שלמה אומן בראשית ימיו של המכון) ובהמשך ההדיר ספרים במסגרת מכון שלמה אומן (שו"ת זיכרון יהודה לרבי יהודה בן הרא"ש ועוד) ובית המדרש להלכה בהתיישבות בראשות הרב אפרתי (ספר כפתור ופרח לרבי אשתורי הפרחי ועוד). כיום הוא מפרנס את ביתו כראש משרד גדול לראיית חשבון, ועם זה ממשיך בפעילותו התורנית בכתב ובעל פה. עיקר עיסוקו בשנים האחרונות בסוגיות סדר זרעים, ומתוך סיכומי שיעורים שהעביר ומאמרים שכתב בנושאים האלו סידר ספר ובו בירווי הלכה בענייני הארץ ומצוותיה סביב לפרשות השבוע והמועדים. כל פרשה זוכה לשיעור או יותר (לפעמים אף חמישה ושישה שיעורים) בעניין הקשור למצוות התלויות בארץ, אם כי באופן טבעי חלק מהקישורים קצת מאולצים, אך ההכרח לא יגונה... כך למשל בפרשת כי תצא פרק אחד עוסק בשאלה האם יש מצוה באכילת מעשה שני, בהקשר להלכה שכן סורר שאכל בשר שנקנה בדמי מעשר שני פטור. אמנם הגמרא לא מגדירה אכילה זו כאכילת מצוה, ונחלקו בכך ראשונים ואחרונים ואולי אף הבבלי והירושלמי, כפי שמבאר המחבר בשפה ברורה, כאשר בסוף דבריו הוא נשאר בצ"ע על דיוקו של הלח"מ מלשון הרמב"ם, עיי"ש. הפרק השני על פרשת כי תצא עוסק בחובת בית הדין לשלוח שלוחים לעקור גידולי כלאיים, בעקבות הפסוק 'לא תזרע כרמך כלאיים'. הוא מסביר מדוע הזרע בכלאיים נקרא עובר עבירה גם כאשר אין בכונתו לקיימם, ובשורות ספורות הוא מביא את דעותיהם של בעל 'מקדש דוד' והחזו"א בנושא, ומיישב סתירה-לכאורה בין הגמרא במועד קטן לבין המשנה בכלאיים, והדברים נהירים ובהירים ומושכים את הלב ואת הדעת. אני מברך את ידידי הרב חבצלת שימשיך עוד שנים רבות בהפצת תורתו המשובחת בכתב ובעל-פה.

תחומין. קובץ הלכתי. כרך מג, תשפ"ג. אלון שבות, צומת, תשפ"ג. 560 עמ'.
(mail@zomet.org)

הקובץ 'תחומין' שומר על מקומו ככתב-העת המרכזי לענייני הלכה אקטואליים. כשישים מאמרים נמצאים בכרך זה, כולם עברו עריכה מוקפדת ע"י צוות מכון צומת, ולעיתים, על פי השמועה, גם עיבוד וקיצור משמעותיים, בגדר 'מצטמק וטוב לו'... אחרי דברי פתיחה של מנהל המכון הרב מנחם פרל ושל ותיק חברי המערכת הרב איתמר ורהפטיג, מובאים דברים לזכרם של הרב חיים דרוקמן והרב מרדכי שטרנברג זצ"ל שנלקחו מאיתנו במהלך השנה, ואחריהם מאמרים מסודרים בתשעה מדורים: שבת ומועד, חברה ושלטון, גיור, אישות ומשפחה, רפואה, משפט, משק וכלכלה, מצוות וקיומן ומקדש וגאולה. אין מקום בבמה זו לסקור אפילו חלק מהדיונים החשובים והמרתקים שבקובץ זה, אומר רק שהמאמר הראשון של ידידי הרב רמי ברכיהו רב המשטרה הוא מאמר חשוב מאוד - הוא מגבה את מנהגם של השוטרים לחזור לביתם בשבת לאחר משמרת, כאשר אחד מנימוקיו הוא שבלי לנקוט כשיטות המקילות בנושא החזרה בשבת לא יהיו במשטרה שוטרים שומרי מצוות, וקיים צד של פיקו"נ ציבורי משמעותי לכך שהמשטרה תכלול כמה שיותר אנשי תורה, ואין צורך להאריך בדבר הפשוט הזה בימים טרופים אלו. במדור הגיור מחזקים שניים מתלמידי ידידי הרב אליעזר מלמד את דעתו, שמצטרפת לדעת הרב אמסלם ועוד כמה רבנים בודדים בדורנו, שהיות המתגייר 'מוזרע ישראל' מחייב להקל בגיורו מעבר לשורת הדין, דעה שנדחתה ע"י רוב מניין ובניין רבני ודייני ישראל. אם כדברי המחברים מדובר רק ב'הגברת המוטיבציה' של המתגיירים הפוטנציאלים ושל מגייריהם לגייר אותם מפני ש'סבא שלהם היה יהודי' - מילא, אבל רק מיעוט קטן של פוסקים הורו שניתן גם להקל מסיבה זו בתהליך הגיור עצמו ובצורך בקבלת מצוות, ודעתם אינה מקובלת. במאמר האחרון דן הרב בנימין קוסובסקי, ר"מ בישיבת קרנ"ש, באפשרות שבימינו כבר קיימת המציאות של 'רוב יושביה עליה', מה שמביא לחיוב המצוות התלויות בארץ מדאורייתא גם לפי שיטות הראשונים שעליהם אנו סומכים שבזמן הזה מצוות אלו חלות רק מדרבנן. מסקנתו, כשהוא נעזר בסקרים דמוגרפיים יהודיים-עולמיים בנוסף לבריור שיטות הראשונים, שרוב הראשונים והאחרונים שלדעתם בזמן הזה אכן כבר חזר הדין והארץ קדושה למצוותיה מהתורה, אך הוא משאיר את הדברים לעיונם של גדולי ישראל, ונראה מה יגיד יום. יישר כוחם של העורכים הנכבדים על קובץ מלא וגדוש זה, שהוא רק אחת מהפעולות העניפות של מכון צומת.